

SERRALLONGA O LA PASSIÓ DE LLEGIR

Pel rigor que posa en la feina, que no dóna mai per acabada, Ser-rallonga pertany a la nissaga dels antics, vull dir: d'aquells per als quals no compta el temps, i amb el temps, l'esforç i que, a l'espera, per a l'escriptura i la publicació, d'una decisió final que arriba molt de tard en tard, es buiden a les classes o a les converses, sobretot, a les realitzades sense presses després de mitjanit. Alguns cops, però, les classes o les converses tenen conseqüències escrites, ni que siguin provisòries. Per exemple, d'un curs professat a l'Escola Universitària Balma, de Vic, van sortir unes esplèndides adaptacions de *Poesia antiga* aparegudes en el núm. 21 de la revista «Els marges» (1981, ps. 65-84). I de les converses, siguin orals o siguin per escrit, han sortit, entre d'altres, els dos textos que, avui, publico amb motiu de complir els seus setanta anys. En el fons, són dos petits apunts d'assaig lliures, directes d'erudició i, per entendre'ns, de justificació personal, el primer, sobre meres lectures, i el segon, sobre l'ús literari d'aquestes, i constitueixen, tots dos, una mostra, més exactament: el negatiu fotogràfic del prodigiós joc de relacions que estableix entre vida i lectura, i entre vida, lectura i creació literària, cada una, amb la seva càrrega d'il·lusions i de frustracions. Per a ell, com per a molta gent de la seva lleva, jo entre d'altres, la lectura ha estat, més que una expansió lúdica o un simple exercici de cultura i erudició, un suport per a la vida i per a la literatura, amb altres paraules: la via per descobrir i formular els pòsits més íntims del cor o per provocar la creació original. Ho confessa, a propòsit d'una versió de Rimbaud, sense embuts: «m'afanyo a dir, a qui pugui inquietar-se pel sentit d'aquests homenatges a homes de tan diversa procedència, que el meu únic intent principal era d'escriure, quan ja no creia poder-ho fer directament per mi, sobre suports poètics encara més reals» (*Poemes*, 282).

El primer text, una carta datada el 3-4 de febrer del 1978, és el resultat directe d'una llarga conversa sobre Riba, un dels nostres temes

recurrents, i més en concret, sobre les primeres *Estances*, que, aquells anys, solia posar de lectura obligatòria en els meus cursos universitaris. Pel que diu, la conversa, si més no en substància, va girar al voltant de la Joia, que, per a mi, constitueix la reflexió central del llibre i que, segons Riba, és la consciència, «la certitud de ser, de ser per res més que ser» i que, per tant, «tendeix essencialment a l'expressió», més exactament: a la creació lírica, «en l'ús més pur d'aquest mot». Així, en les estances 5, 12 i 23, la Joia s'apodera a poc a poc, i entre interrogacions, del poeta i, en la 35, fa fallida just en l'acte culminant de la creació (cf. la meua *Obra Crítica*, I, 312-313). Serrallonga va respondre a la conversa amb la carta que publico, amb el permís corresponent, ni que aquest hagi estat arrancat de manera salvatge, on, com a complement, em comenta les possibles fonts de les estances 22, 10 i 35 (amb excursions a les estances 1, 3, 6 i 7). Pel que fa a la primera, senyala amb molta agudesa la influència, d'una banda, del cant XI de l'*Odissea*, l'estructura del qual desmunta minuciosament, i de l'altra, de la *Commedia* dantesca i potser fins, segons ell, del *Comte Arnau*, de Maragall. Altrament, pel que fa a l'est. 10, relaciona el vell tema de l'amor a través dels ulls amb una sèrie de poemes de Guido Cavalcanti i, en el cas del mot «acerbament» (est. 3), amb un del Petrarca. I, per últim, pel que fa a la 35, que, com hem vist, constitueix el fracàs de la creació i, doncs, la tornada a la situació inicial de buit i desolació, si bé aquest cop amb una esperança de futur (cf. est. 1 i 42), senyala, en general, un passatge de la *Iliada*, i en particular, Leopardi, concretament, un dels cants, *L'Infinito*, i un passatge del *Zibaldone*. Crec que, el dia que algú emprengui una edició crítica de les *Estances*, a l'estil de les clàssiques italianes, haurà de tenir molt en compte, amb totes les matisacions del cas, aquest conjunt d'observacions. A més, de la carta s'han de destacar dos punts, tots dos, molt significatius. Primer: les conseqüències de la pressió de la moda: el «pas de la tradició (antiga o recent) al present personal (dolorós o joíós) només se sol fer quan una moda forta el permet». I confessa: «a mi em passà, quan la moda era l'existencialisme i llegia Kierkegaard i Kafka, els anys cinquantes,

amb Rosselló-Pòrcel». Segon: l'ús dels germans Schlegel, fins i tot per a les classes de COU. I, sobretot, el paper essencial que atribueix a l'*Ètica*, de Spinoza, obra que, sens dubte, caldrà tenir present a l'hora de valorar la seva figura.

Un any després, el 1979, Serrallonga va reunir en volum els *Poemes* compostos entre 1950 i 1975, per al qual vaig haver de fer a correcuita (l'editor, com de costum, tenia no sé ben bé per què molta pressa) un pròleg que, algun dia, si em vaga, intentaré de reajustar i d'ampliar. I, a propòsit dels seus exercicis de traducció o adaptació, vaig escriure: «les traduccions són força significatives. Unes traduccions que presenta com a lectures i, doncs, com a adaptacions del text original al propi joc de necessitats. O d'experiències. És el cas de la secció "Pedres i ocells", on el poeta actualitza o, de manera conscient, traeix l'original, almenys, en els homenatges a Alcman i al Pseudo-Dionís Areopagita. I, en la "Poètica III", de les variacions sobre el sonet CXXIX, de Shakespeare, i sobretot, de la traducció/reducció dels vv. 1-20 i 81-86, de la primera Pítica, de Píndar» (p. 9). Probablement el verb «trair», que utilitzo en termes, no filològics, sinó literaris, vull dir: com a interiorització i reelaboració pròpia d'uns materials determinats, pot resultar, per a un lector de bona fe o, al revés, per a un de carregat de malícia, «ambigu». I Serrallonga, el mes d'octubre del 79, al cap de cinc o sis mesos d'haver sortit el llibre al carrer, em va enviar, per justificar, en general, les operacions de traductor o d'adaptador, i en particular, la realitzada en l'*Homenatge al Pseudo-Dionís Areopagita* (p. 145), una nota sobre la que hauria hagut d'escriure i no va escriure, paral·lela a la ja citada sobre Rimbaud: «hauria d'haver escrit la nota que em ballava pel cap d'escriure quan el 1975 vaig adonar-me, en rellegir traducció, notes i text original, de la complexitat de sentit i d'intenció que incloïa i presidia el meu text». Ara: la nota se li va resistir per dues raons, una de teològica o filosòfica, i l'altra, de filològica. Primera raó: hauria hagut de divulgar una antiga experiència mística que va donar lloc a la intuïció sobre la impossibilitat d'expressar-la i, per tant, a plantejar l'oposició platònica, i potser, en alguns aspectes, existencial, en-

tre el Déu múltiple de les religions i el Déu Absolut i, a la vegada, la intuïció sobre la certesa dels éssers visibles i, per tant, a l'oposició entre el real múltiple i el real absolut. Per això, diu, sotmet el text del Pseudo-Dionís, que li permet de posar «junes i actuar de concert» les dues intuïcions, a «una traducció radicalment fidel», que barreja la «literalitat» (amb una sola variant, la substitució de *Noms* per *noms*) i la pròpia «experiència humana». Breu: la duu fins «a les darreres conseqüències». I fa dir al seu text «allò que era legítim de creure que deia» el grec. Segona raó: «la necessitat de justificar filològicament estructura, frases i mots, fer les referències degudes a Dionís i els comentaristes, antics, medievals i moderns, i recórrer a l'autoritat de l'Eriúgena», autor, segons ell, de la millor traducció que posseïm. I, a la vegada, la por a ser pres, dins dels ambients eclesials de Vic, per un «progressista». O, amb altres paraules, per un «adepte» de la teologia «negativa».

Probablement, la riquesa dels dos textos, sobretot, del segon demanaria una discussió a fons, però m'ha semblat que, per molts motius, jo no era la persona més indicada per fer-la. M'he limitat, doncs, a contextualitzar-los i a reproduir-los amb tota fidelitat. He corregit els errors mecànics evidents. He posat en nota a peu de pàgina no sols les identificacions imprescindibles, sinó també, tot indicant-ho, els afegits realitzats a darrera hora i he posat entre parèntesis rectes algun petit aclariment.

JOAQUIM MOLAS

Dissabte 3 o 4 febrer 78

Estimat Quim:

No tinc temps. Copio de pressa algunes de les notes al meu volum d'*Estances*. Estança 22: Títol: Νέκυια! / Dante (sic!). No hi tinc cap referència concreta a la *Commedia*, però vinc amb tu per Paolo i Francesca (engelósides –mot recurrent en Riba?). Homer: cal llegir tot el cant XI de l'*Odissea* en trad primera de R. L'estructura (a desgrat de les interpolacions) és clara, i genial: lloc geogràfic (modificat per Riba: el camí no és potser el del Dant de mà de Virgili, sinó el del Maragall *Comte Arnau* / Adelaïsa, una mica, i, sí, el del Dant de mà de Beatriu, i no el d'Ulisses de mà d'Atenea –ho dic així per assenyalar la temàtica central: amor i mort; no pas mort a la manera romàntica, no pas fantasmes, sinó ombres o (el puta d'Homer ho diu:) *somnis* (contra la tradició seva!) (=els vius veuen o somnien els morts?) (els morts estimats o odiats – odiats que, un cop morts, són compadits: és el cas d'Àiax en H). L'ordre, doncs:

geografia / ritual / funerals d'Elpènor / Tirèsias (tema ribià de l'endeví) / la mare i natura dels morts / mullers i filles amoroses, amb noms i innominables de tantes com n'hi ha hagudes / ... / els homes: amb noms, els il·lustres, i els innominables. / final.

El ritual tot sol ja donaria un ribià «sacre horror».

*Text mecanografiat, amb la data, la signatura i dues notes complementàries escrites a mà.

1. Νέκυια: a la Grècia antiga, cerimònia a través de la qual s'evocaven les ombres dels morts amb la intenció de descobrir el futur o simplement les zones ocultes de la realitat; més endavant, com en l'*Odissea*, XI, va passar a significar el descens a la regió dels morts.

Notes soltes:

«sacre horror l'assalta»²: va agafar-me una groga païra (verda *ROd*²) / Verdaguer, *Atl*, XI, estrofa 22: / *verds de quimera*: és la forma popular catalana; en grec diu *khloròs*, que, com les fulles, pot ser groc o verd/.

«ens volta una turba pàl·lida» en turba / / tota una munió que al voltant (no em consta en nota, però les «ombres» són pàl·lides en tots els textos antics; caldria veure *Eneida*, VI, i mirar a poc a poc el text grec d'*Od*, XI)

«vehement» amb una clamadissa per dir-la sols un déu (nota el subjecte singular i l'objecte plural neutre clamadissa) (hi ha més passatges de vehemència: Ulisses ha d'aturar les ombres amb l'espasa).

«tàcites» ho són totes, abans de beure la sang.

«òrfenes de fesomia» testes *vanes* (?) (grec *amenēnà*: «sans consistance, vacillant, faible, en parlant d'ombres, songes, blessés: Hom. Fleeting.

«ni el nom se salva» en H se salven els noms il·lustres (i és un dels elements que Riba retreia *vehementment*: reveure aquella gent de Troia! és el punt central de la Νέκυια, és clar) No recordo que, aquí, cités Dante, però és evident: la *Commedia* és una Νέκυια de cap a cap, entre altres coses.

2. Afegit a mà: «“ogni antico spavento” etc. (*Est.* 6)».

«Amor, elles amaren
també»

aquí: mares, mullers i filles: tot el passatge.

«cendra tornà llur pit»

«Hauria/volgut abraçar l'esperit de la mare meva difunta. / Tres vegades m'hi vaig llençar, que el desig m'ho manava, / i tres vegades d'entre les mans, / com una ombra o un somni / se me'n volà».

Caldria veure el passatge corresponent de D i Marag (Riba va fer el sorprès quan jo li ho vaig fer notar, però feia molts anys de la seva *Nausica*; en Dante, em sembla, els braços cauen de nou sobre el propi *pit*). Cendra: funerals de pira.

«l'innúmer deute clama
de dins l'abís!»

l'abís és el *sot* odissenc. *Clama*: *clama-dissa*. *Innúmer* els/les innominables.

Estança 10

«Voi, che per li occhi mi passaste al core / e destaste³ la mente che dormia» (Cavalcanti, *Voi che...*)

«Ma quando sento che sì dolce sguardo / dentro dagli occhi mi passò a lo core / e posevi un spirito di gioia» (Cav., *Un amoroso sguardo*)

«... La donna che nel cor ti pose / co' la forza d'Amor tutto 'l su' viso» (Cav., *Era in pensar d'amor*)

3. Afegits a mà: «“destar”. Est. 6 (cf. Est. 1: fugitiva/ment: Est.7; l'ombra... fugitiva... ment etc.)» / «El tema de la ment és de Cavalcanti; la ψυχή passa, em sembla, per Poe».

«acerb[ament]»: «Qual sempre acerbo et onorato giorno / mandò
mot ribià.[cf. *Est.* 3] sí al cor l'ímagine sua viva / che 'ngegno o stil
non fia mai che 'l descrivia / ma spesso a lui co
la memoria torno / ...». (Petrarca, I, 124)

Estança 35

Comparança homèrica. (Ara recordo de la *Ilíada* un episodi: a mitja nit Ulisses crida els seus, que dormien, i van, de mà d'un espia troià que acaben d'arregar, al lloc on un escamot de troians dorm esperant de caure d'improvís sobre els grecs, i els maten d'un en un). La meua nota em remet també a Leopardi, *Zibaldone*, 782 (Mondadori 1953 p 538): «La giudiziosa novità (e massime tutta quella che si può derivare dalle stesse fonti) [es refereix a la riquesa del vocabulari!] *l'arruolare al nostro esercito nuove truppe*, l'accrescere la nostra città di nuove cittadinanze». Com pot ser que Riba no hagués llegit això, això dels mots nous, això de la nostra *città* i això de les noves *cittadinanze* lexicals? O bé tots dos han pouat la imatge (i el procediment!) a Homer. (Leopardi fou un precoç en grec i llatí com Riba).

Sobre Leopardi i el seu *Zibaldone* (un calaix de sastre: lingüística, poètica, política, religió, lectures) i les seves cartes a Giordani, s'han dit coses molt bones. Jo ho centro tot en *L'infinito* i veig que un home que podia caure a les grapes de Chateaubriand i companyia passa del *bell* al *ver* gràcies a la Stäel; només enllaçant amb el romanticisme de fons podia escriure sobre un fet *viscut*. Aquest pas, de la tradició (antiga o recent) al present personal (dolorós o joiós) només se sol fer quan una moda forta el permet (a mi em passà, quan la moda era l'existencialisme i llegia Kierkegaard i Kafka, els anys cinquantes, amb Rosselló-Pòrcel: *barques d'alegria*; i mira que havia llegit tot això de la joia de Riba, però no m'arribà mai a fons, segura-

ment perquè anava, com a lectura per al present, a les *Elegies* i als sonets de *Salv. Cor*). En Leopardi pren una importància total *il nulla*, que és filosòfic. Ara no recordo d'on el treu (em sonen Voltaire –el terratrèmol de Lisboa– i un altre francès, ah sí, Pascal! sí, sí, Pascal –aquests tipus ho llegien tot, com Rimbaud, nicromància, pornografia, metafísica, sants pares, estampes de primera comunió, lleis, estratègia militar – i s'ho apuntaven, com Verdaguer i en Balmes, en llibretes, com fas tu).

Vaig comprar-me finalment una traducció infecta de l'*Ètica* de Spinoza (en castellà), perquè no l'he pogut heure en cap biblioteca. Sense Spinoza no es pot anar enlloc, em penso, i et juro, pel poc que sé, que no ho entenc, però és així. Tinc a mà uns fragments de Fr. Schlegel sobre la poesia, però són en francès, que vaig fer comentar als meus alumnes de COU: parla molt de la ironia, i de les diferents classes d'ironia. No hi veig res de joia. De A. Wilhelm Schlegel tinc un totxo en alemany, sense senyals ni notes.

Fa un moment ha vingut en Grau⁴. Té pressa.

Em vaig descuidar de parlar del teu article sobre en Toni⁵. Ja et trucaré. Justament venia de portar el material de «Reduccions» a la impremta.

Com que de moment no penso fer res d'aquelles meves notes, i com que em vas regalar *la joia d'ésser* de Riba, t'ho dono a tot dar. M'estimo més una hora amb tu que un reguitzell de llibres.

Teu

Segimon

4. Josep Grau i Jofre, poeta i gran amic de Serrallonga. Un dels set col·laboradors de la famosa antologia *Estudiants de Vic 1951*, prologada per Carles Riba.

5. Antoni Pous i Argila, amic de Serrallonga i un dels impulsors de l'antologia del seminari de Vic. No sé a quin article es refereix. Probablement, a un que em devia demanar, o em volia demanar, per al núm 4 de «Reduccions», dedicat a Pous, i que no vaig arribar a fer.

NOTA A LA TRADUCCIÓ DE DIONÍS*

En J. Molas diu de mi que «el poeta actualitza o, *de manera conscient, traeix l'original*». No li ho podia desmentir: és un fet que jo hi havia alterat diversos mots. Però el terme *trair* és ambigu (per bé que sigui desposseït de pejorativitat intel·lectual i en certa manera moral) i algú ens pot entendre malament a tots dos. Potser, doncs, hauria d'haver escrit la nota que em ballava pel cap d'escriure quan el 1975 vaig adonar-me, en rellegir traducció, notes i text original, de la complexitat de sentit i d'intenció que incloïa i presidia el meu text. Aquesta nota era difícil de fer per aquestes dues raons:

1. Hauria hagut de divulgar-ne la intenció, que era doble: manifestar l'experiència mística dels cinquanta que donà lloc a la intuïció sobre la impossibilitat d'expressar-la (i per tant de fer valer, enfora de tota abstracció, és a dir, de fer valer poèticament la distinció qualitativa entre Déu i Déu), i manifestar a la vegada l'experiència de la visió del real de la meditació del bosc del setembre de 1955 que donà lloc a la intuïció sobre la certesa dels éssers visibles (i per tant a la distinció entre real i real).

Per a establir aquestes dues distincions, em calien eines terminològiques i un ordenament metodològic que jo no era capaç de crear-me; o bé, com a prova de bona voluntat, publicar el diari de finals del 1955, massa llarg, el qual, d'altra banda, només podia aclarir o descriure la part exterior de l'experiència segona.

A fi que l'una i l'altra intenció poguessin anar juntes i actuar de concert, el text grec de Dionís m'havia ofert una possibilitat superior a les d'altres textos coneguts de mi: menar, a través d'una traducció radicalment fidel, el text dionísic a les darreres conseqüències.

*Text mecanografiat sense datar ni signar, rebut el dia 6-X-1979.

Per això, havia de fènyer d'ignorar el tractat *Dels Noms Divins*, tot aprofitant-ne l'essencial (la distinció que fa Dionís entre «negacions veres» i «afirmacions inadequades»). Per això, havia d'esvair del text original els *Noms* i fer-hi aparèixer els *noms*, cosa que pot semblar una fal·làcia i que, de fet, és un contrasentit, però un contrasentit amb significació. Si no fos un contrasentit amb significació, no seria cap contrasentit veritable (¿de què serviria, altrament, un contrasentit?).

No volia trair res. Al contrari. Volia fer dir al meu text català allò que era legítim de creure que deia el text grec. Aquest voler meu resta expressat d'alguna manera en el títol: *Homenatge*. I és, en efecte, un *homenatge* perquè endreço la traducció a l'home Dionís i perquè baso la meua lectura en la literalitat, en el sentit i en la intel·ligència del text grec, i a la vegada en la meua experiència humana. Pel que fa a la literalitat, només hi ha la substitució (m'estimo més dir l'esvaïment i l'aparició) dels Noms pels noms. D'una experiència semblant hagué de partir Joan Escot Eriúgena per fer la seva traducció llatina.

2. Segona dificultat, més fàcil de vèncer, però més prolíxa, era la necessitat de justificar filològicament estructura, frases i mots, fer les referències degudes a Dionís i als comentaristes, antics, medievals i moderns, i recórrer a l'autoritat de l'Eriúgena, el qual hagué de respondre a les crítiques, per haver traduït literalment, *ad sensum* i d'acord amb la intel·ligència fonda del text (tal com volien els irlandesos), amb comentaris minuciosos. Havia de fer, finalment, una defensa de la traducció d'Escot, dient que no solament era la millor traducció que se n'ha fet entre sempre, sinó que ho era perquè l'havia basada, a través de la literalitat i del sentit immediat, en la intuïció. Una defensa així equivalia, en certa manera, a dir que la meua traducció era, després de la d'ell, la més fidel i la més bella de totes. I això, jo no ho podia dir ni pensar.

Demés, no era pas superficial la meua repugnància a veure'm titllat de «progressista». ¿No haurien dit, en cas de parlar jo més llargament d'aquesta qüestió, que em feia solidari d'una teologia negativa, és a dir, d'una teologia? Si més no, ho haurien pogut afirmar amb arguments aparentment més sòlids. Les aparences, tal com estan les coses al nostre país, són acusadores.

Per tot això vaig estimar-me més cobrir d'un vel tots els homenatges. La nota a l'*Homenatge a Rimbaud* pretenia això.

Nota complementària a la Nota:

«Els qui estan aferrats a l'esmicolada multiplicitat de les *essències*».

Dionís no es devia pas referir als filòsofs ni a la gent senzilla, almenys com a primer terme, sinó als teòlegs, els quals parlen d'*essències divines*.

Joan Escot és més explícit. Diu: «Retrobar, més enllà de la dispersió i la multiplicitat de les *teofanies*, la unitat» etc.